

روش شناسی،

نقد و بررسی

«البرهان فی تفسیر القرآن»

رقیه علی زاده

نام کتاب	: روش‌شناسی، نقد و بررسی البرهان فی تفسیر القرآن
مؤلف	: رقیه علی زاده
مسئول فنی	: فرهاد آزادپور صالحی
ناشر	: انتشارات عبادی
ناشر همکار	: انتشارات علمیران
نوبت چاپ	: چاپ اول - بهار ۱۳۹۶
تعداد صفحه و قطع	: ۱۸۴ صفحه - وزیری
تیراژ	: ۱۰۰۰ نسخه
لیتوگراف	: تبریز اسکندر
قیمت	: ۲۰۰۰۰ تومان شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۶۵۳۱-۸۱-۹
کلیه حقوق چاپ	: شر محترم است.

مرکز پخش: انتشارات علمیران - تبریز - خیابان امام - مابین سه راه طالقانی و تربیت - مجتمع تجاری استاد شهریار
 طبقه پایین - تلفن: ۰۵۵۴۹۳۰۴ - ۰۵۵۵۸۹۰۹ (۰۴۱) تلفاکس: ۰۵۵۴۹۲۲۷ (۰۴۱)

سرشناسه	: علی زاده، رقیه، ۱۳۶۲ -
عنوان قراردادی	: البرهان فی تفسیر القرآن، فاضل، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: روش‌شناسی، نقد و بررسی «البرهان فی تفسیر القرآن» / مؤلف رقیه علی زاده،
مشخصات نشر	: تبریز: عبادی: علمیران، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۴ ص.
شابک	: ۲۰۰۰۰ ریال ۹۷۸-۹۶۴-۶۵۳۱-۸۱-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص ۱۹۵ - ۲۰۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: تفاسیر شیعه -- قرن ۱۲ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: بحرانی، هاشم بن سلیمان، - ۱۱۰۷ ق. البرهان فی تفسیر القرآن -- نقد و تفسیر
موضوع	: Qur'an -- Shiite hermeneutics -- 18th century -- Criticism and interpretation
موضوع	: تفاسیر مائوره -- شیعه امامیه -- نقد تفسیر
موضوع	: Qur'an -- *Traditional hermeneutics -- Imamite Shiites -- Criticism and interpretation
شناسه افزوده	: بحرانی، هاشم بن سلیمان، - ۱۱۰۷ ق. البرهان فی تفسیر القرآن، شرح
زده بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ۴۰۴۲۷۳/۹۷۸۳BP
زده بندی دیوبندی	: ۲۹۷/۱۷۲۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۷۹۵۸۲

پیش‌گفتار

تفسیر مآثور از کهن‌ترین گونه‌های تفسیری است که برای توضیح و تبیین آیات الهی شکل گرفته است و تفسیر البرهان از جمله مهم‌ترین تفاسیر روایی شیعه می‌باشد. این پژوهش برای گزارش تحلیلی از تفسیر البرهان و نقد و بررسی وجوهی از آن، در آغاز به «تفسیر مآثور»، چگونگی و حد و حدود حجیت روایات تفسیر پرداخته است و آن‌گاه به مصادر تفسیر مآثور روی آورده و سرچشمه‌های تفسیر مآثور را از نگاه فریقین گزارش کرده است. پیشینه‌ی تفسیر مآثور برای روشنگری درباره‌ی بستری که در آن «تفسیر البرهان» خا به آمده است، به اجمال ذکر شده و در ضمن آن از تفاسیری چند که با روش مآثور بدو ی یافته اند سخن رفته است.

پس از این همه، بحث از تفسیر برهان با اشاره‌ای به شرح حال مؤلف آغاز می‌شود. معرفی تفسیر برهان بدین معنی اصلی پژوهش را شکل می‌دهد که در ضمن آن از «روش شناسی» تفسیر برهان، محتوا، آن، انگیزه‌ی نگارش تفسیر و روش بحرانی در گزارش روایات بحث شده است.

می‌دانیم که عناوین باب‌ها که به گونه‌ای روشن و جهت‌دهنده، نشانگر زمینه‌ها و پایه‌های فکر مؤلف است از این رو گزارش سانداده‌گانه‌ی مقدمه‌ی تفسیر، تحلیل و گزارش شده است تا بستر فکری مؤلف تا حدودی نمایانده شود. وی فقط ائمه را راسخون در علم دانسته و علم حقیقی به جمیع ابعاد قرآن را، احکام ایشان قرار می‌دهد و معتقد است که مفاهیم قرآن جاری و ساری در همه زمان‌ها و مکان‌ها می‌باشد.

تفسیر مآثور گونه‌های تفسیری، تأویلی، جری و تطبیق را در بر می‌گیرد. بدین جهت در بخشی از کتاب گونه‌های تفسیری گزارش شده است و بالاخره با نگاهی به محتوی و نقد روایاتی از تفسیر و ردیابی احادیث موضوعه و نیز اسرائیلیات در تفسیر، این پژوهش به فرجام رسیده است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	فصل اول:
۳	آشنایی با تفسیر مآثور
۴	۱-۱-۱- مصطلحات تفسیر مآثور
۴	۱-۱-۱-۱- معنای لغوی تفسیر
۵	۲-۱-۱- معنای اصطلاحی تفسیر
۷	۳-۱-۱- معنای لغوی اثر
۸	۴-۱-۱- معنای اصطلاحی اثر
۹	۵-۱-۱- اصطلاح تفسیر مآثور
۱۰	۶-۱-۱- اقسام روایات
۱۰	۱-۶-۱-۱- روایات تفسیری (تبیانی)
۱۰	۲-۶-۱-۱- روایات جری و طباق
۱۲	۳-۶-۱-۱- روایات بطن
۱۴	۲-۱-۱- مصادر تفسیر مآثور
۱۴	۱-۲-۱- پیامبر اکرم (ص)
۱۴	۲-۲-۱- اهل بیت (ع)
۲۰	۳-۲-۱- صحابه
۲۲	۴-۲-۱- تابعین
۲۵	۳-۱- جایگاه تفسیر مآثور
۲۵	۱-۳-۱- حجّت روایات مآثور از پیامبر (ص)
۲۵	۱-۱-۳-۱- دلایل قرآنی
۲۶	۲-۱-۳-۱- دلایل روایی
۲۷	۳-۱-۳-۱- دلیل عقلی
۲۸	۲-۳-۱- حجّت روایات مآثور از اهل بیت (ع)
۲۸	۱-۲-۳-۱- دلیل قرآنی
۳۱	۲-۳-۳-۱- دلایل روایی
۳۴	۳-۳-۱- حجّت روایات مآثور از صحابه (و تابعین)
۳۵	۱-۳-۳-۱- دلایل قرآنی
۳۵	۲-۳-۳-۱- دلایل روایی
۳۷	فصل دوم:

۳۷	پیشینه‌ی تفسیر مآثور تا قرن دهم هجری
۳۸	۱-۲- تفسیر المنسوب إلى الإمام العسكري (ع)
۳۸	۱-۱-۲- معرفی مؤلف
۳۹	۲-۱-۲- معرفی تفسیر
۴۲	۲-۲- تفسیر القمی
۴۲	۱-۲-۲- معرفی مؤلف
۴۴	۲-۲-۲- معرفی تفسیر
۴۷	۳-۲- التفسیر (تفسیر العیاشی)
۴۷	۱-۳-۲- عرف مؤلف
۴۸	۱-۳-۲- عرف تفسیر
۵۱	۴-۲- تفسیر فرات بکوفی
۵۱	۱-۴-۲- معرفی مؤلف
۵۲	۲-۴-۲- معرفی تفسیر
۵۵	۵-۲- تفسیر النعمانی
۵۵	۱-۵-۲- معرفی مؤلف
۵۶	۲-۵-۲- معرفی تفسیر
۶۰	۶-۲- تفسیر نور الثقلین
۶۰	۱-۶-۲- معرفی مؤلف
۶۰	۲-۶-۲- معرفی تفسیر
۶۵	فصل سوم:
۶۵	تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن»
۶۶	۱-۳- شرح حال سید هاشم بحرانی
۶۶	۱-۱-۳- ولادت
۶۶	۲-۱-۳- موقعیت بحرین
۶۷	۳-۱-۳- حیات علمی
۶۹	۴-۱-۳- روش علمی و مکتب تفسیری وی
۷۱	۵-۱-۳- اساتید و شاگردان
۷۲	۶-۱-۳- پرهیزکاری و خدمات سید بحرانی
۷۲	۷-۱-۳- نگاه کلی اندیشمندان به شخصیت علامه بحرانی
۷۳	۸-۱-۳- آثار علمی بحرانی

۷۵	 ۹-۱-۳- عروج ملکوتی
۷۶	 ۲-۳- معرفی تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن»
۷۸	 ۱-۲-۳- روش‌شناسی «البرهان فی تفسیر القرآن»
۷۸	 ۱-۱-۲-۳- محتوای تفسیر
۸۰	 ۲-۱-۲-۳- عناوین ابواب
۸۱	 ۳-۱-۲-۳- سبب تألیف کتاب
۸۱	 ۴-۱-۲-۳- منهج سید بحرانی
۸۴	 ۵-۱-۲-۳- نمونه‌هایی برای انواع روایات
۸۴	 ۱-۵-۱-۲-۳- چند نمونه روایت تفسیری
۸۶	 ۲-۵-۱-۲-۳- چند نمونه روایت جری
۹۱	 ۳-۵-۱-۲-۳- چند نمونه روایت بطن
۹۳	 ۴-۵-۱-۲-۳- نمونه‌های گونه‌های روایات تفسیری
۹۴	 ۱-۴-۵-۱-۲-۳- تبیین معجزات
۱۰۰	 ۲-۴-۵-۱-۲-۳- تخصیص عام
۱۰۲	 ۲-۴-۵-۱-۲-۳- تنقید مطلق
۱۰۳	 ۴-۴-۵-۱-۲-۳- توضیح مفاهیم شرعی
۱۰۶	 ۵-۴-۵-۱-۲-۳- تفصیل احکام
۱۱۲	 ۲-۲-۳- بررسی تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن»
۱۱۲	 ۱-۲-۲-۳- تأملی در ابعاد فکری سیدهاشم بحرانی
۱۴۱	 ۲-۲-۲-۳- امتیازات کتاب
۱۴۳	 ۳-۲-۲-۳- کاستی‌های کتاب
۱۴۴	 ۱-۲-۲-۳- ملاحظات بی‌امون مصادر کتاب
۱۴۶	 ۵-۲-۲-۳- نسخه‌های کتاب
۱۴۸	 ۳-۲-۳- نقد «البرهان فی تفسیر القرآن»
۱۴۸	 ۱-۳-۲-۳- مجعولات و موضوعات
۱۵۲	 ۲-۳-۲-۳- اسرائیلیات
۱۶۰	 ۳-۳-۲-۳- تطبیقات نادرست
۱۶۵	 منابع و مآخذ

مقدمه

«إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا»
الاسراء (۱۷): ۹

«قطعاً این قرآن به [آیینی] که خود پایدارتر است راه می نماید و به آن مؤمنانی که کارهای شایسته می کنند مرده می دهد که پاداشی بزرگ برایشان خواهد بود.»

یکی از مهم‌ترین علوم و دانش‌های بشری، علوم قرآن مجید و تفسیر این کتاب آسمانی می‌باشد و لذا در زمان نزول همواره مورد عنایت و اهتمام مسلمانان بوده‌است. بنابراین علاوه بر کوشش‌های مسلمانان در تبیین الفاظ قرآن و شأن نزول آیات و ابعاد دیگر آن، آنچه از رسول اکرم (ص) در تفسیر قرآن به یادگار مانده بود، زیربنای تفسیر در نخستین ادوار شد. در طول تاریخ اسلام دانشمندان و قرآن‌پژوهان برای درک مضامین عالی و معارف بیکران قرآن مجید و شناسایی مبانی آن، به تلاش فراوان و خستگی ناپذیر دست زده‌اند و آثار ارزشمندی در این زمینه از سده‌ها به یادگار گذاشته‌اند که هر یک گامی نو و متفاوت در جهت کسب معارف قرآن می‌باشد. بدیهی است که تألیفات هر عصری منعکس‌کننده جنبش فکری و بازگوکننده شکوه فکری علمی زمان خود بوده و با کندو کاو در این آثار می‌توان چراغ عقل را با معارف گهربار قرآن روشن کرد.

غنی‌ترین و مطمئن‌ترین منبع علوم قرآن را بخون در علم و امامان اهل بیت (ع) می‌باشند، چنانچه مطالب گزارش شده از ایشان، نه از یشمندان با مشرب‌های مختلف در کتاب‌های خود، ثبت کرده‌اند، بر بلندای فرهنگ روایی جای گرفته و تشنگان حقیقت را سیراب نموده‌است. کتاب‌هایی که فقط مآثور از پیامبر و ائمه گزارش کرده‌باشد، محدود بوده و تعدادشان انگشت شمار است و باید با تحقیق در این‌گونه کتب روایات آمده در آن، اهداف ناجوانمردانه جاهلان بی‌غرض و یا دشمنان غرضمند را مسدود کرد تا جوانان با حقیقت تعلیمات اهل بیت (ع) و اسلام ناب محمدی آشنا گردند و دریغاً که به خاطر کم کاری دانش‌طلبان امروزی، گستره پرفروغ معارف ثقلین، نیک ارج گذاری و شناخته نشده‌است.

از کتاب‌های ارزشمندی که لازم است بیشتر شناخته گردد، تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن» نوشته سیدهاشم بحرانی است که برگرفته از روایات اهل بیت می‌باشد و در این کتاب سعی شده‌است با نقد و بررسی آن، اولاً گامی در جهت فهم بیشتر مفاهیم قرآن

برداشته شود؛ ثانیاً به اندازه قطره‌ای از دریای علم والای ائمه بهره برده و از روایات رسیده از ایشان، آگاهی حاصل شود؛ ثالثاً برخی از احادیث جعلی و ناصحیح که به دروغ به ائمه نسبت داده شده است، شناسایی و از احادیث صحیح تمیز داده شود. برای نیل به این هدف باید ابتدا با تفسیر مأثور و ابعاد گسترده آن تا حدی آشنا شد و نیز مروری شود بر روند تفسیرنگاری و کتب مأثوری که تا دوره مؤلف موردنظر نوشته شده اند. چرا که به احتمال قوی زمینه های فکری مفسران پیشین در نگرش مؤلف البرهان نیز تأثیرگذار بوده است.

در این کتاب تحت سه عنوان روش‌شناسی، نقد و بررسی، به تفسیر البرهان پرداخته شده که علاوه بر ذکر سبک و اسلوب سیده‌هاشم بحرانی و محتوای کتاب، و مزایا و معایب آن، در هر یک قسمت روایاتی آورده شده است. در بخش روش‌شناسی، روایات شامل نمونه هایی برای ازرع روایات تفسیری می‌باشد تا چگونگی روایات در این تفسیر واضح و مشخص شود. در بخش بررسی سبکی شده است با تحلیلی در روایات ابواب شانزده گانه‌ای که بحرانی در مقدمه آورده. زمینه فکری کلامی مؤلف واضح تر گردد و در بخش نقد، روایات جعلی و اسرائیلی و تطبیقات نادیده آورده شده و از کتب تفسیری و غیرتفسیری نقد آنها ذکر گردیده است تا بیان گردد که ال‌ها هم نیز مثل اغلب کتب تفسیری دیگر شامل روایات ضعیف بوده و مطلقاً گزارش از ائمه به راه صحیح بودن آن نیست.

علیرغم مشکلاتی که در تنظیم این رساله وجود داشت، گردآورنده در شیوه‌ای که در این تحقیق به کار گرفته، سعی کرده است تا حق مطلب را ادا کند اما دست یافتن به آنچه در این زمینه لازم است کاری است نه چندان سهیل، بل بسیار دشوار می‌نماید؛ با این همه امیداست فوایدی هر چند مختصر را به استحضار خواننده رساند و مورد قبول درگاه ایزد منان واقع شده باشد.